

DVOJNI OBRAZ

ODLOMEK IZ ROMANA — JUŠ KOZAK

Bridko razočaranje je doživel oče nad Kalistom, ko mu je v dramatičnem prizoru izvil priznanje, da ga je okradel.

Dopoldansko solnce je svetilo v sobo na dvoriščni strani. Kalist je sedel pri mizi pred odprto latinsko vadnico. Na hodniku pred oknom ni bilo nikogar; košati oreh ob sosedovem zidu je stal v senci, srebrna luč je oblivala smrekov gozdič na gradu. Kalist je upiral oči v knjigo, toda bil je tako izgubljen in top v mislih, da ni videl črke.

Odprle so se vežne duri, začul je drsajoče korake, po katerih je spoznal, da se je s trga vrnila očetova teta Zeba, kakor je vsako jutro prinašala izkupiček. Kalist je imel Zebo rad. Vsak dan je kljub beteznosti pomagala očetu, ki ga je izmed sorodstva imela najrajša. Poznal je dobro njene navade. Pridrsala je počasi v sobo, male rjave oči med globokimi gubami uvele kože so se mu prijazno nasmehnile. S tresočo roko, na kateri so prsti od starosti posineli, ga je pogladila po laseh in pložila rumeno hruško na mizo. Medtem ko je ogledoval hruško, je stopila k predalniku, razpela lehti, da mu je težka volnena ruta zakrivala njeno početje. Nato je ostal sam v sobi. Žarki so se premaknili na predalnik, ki je pričel vzbujati njegovo pozornost. Zjutraj običajno ni bil zaklenjen. Približal se je brez namena in pazljivo odprl gorenji predal, da ne bi zaškripal. Čemu ga je odpiral tako pazljivo? Namen se v notranjosti še ni sprožil.

Pod perilom je odkril poznano starinsko mošnjo, v katero so bili uvezeni veliki rdeči in zeleni cvetovi. Ko jo je razvezal, se mu je pred očmi zasvetilo srebro. Zajel ga je polno pest in stisnil roko; prešinilo ga je čudno občutje. Pozabil je, da bi služkinja Kati utegnila vsak hip pogledati v sobo. V svoji vdanosti bi očetu tega gotovo ne prikrila. Gnetel je mastno kovino in spuščal posamezne srebrnike, da so žvenkljaje kapali nazaj v mošnjo. Še enkrat je posegel v denar, da se je mošnja napela. Omamljal ga je dotik s srebrom, s katerim je oče kupoval, kar si je Kalist pozelel. Tedaj se mu je posvetilo, da ga je že delj časa žejalo po denarju. Vendar ga je nabasana mošnja uplašila, da so se mu v tem trenutku želje skrčile in ni vedel, kaj bi počel z denarjem. Srebrna krona se mu je zdelo večje premoženje kakor polna mošnja. Izbral je najsvetlejšo in jo stisnil v žep. Ko je zapiral predalnik, se je zavedel, da jo je ukradel, vendar ga ni speklo, nobenega očitka ni zaslišal iz prsi. Proti poldnevu se je vrnil oče. Kalist mu je pričel zgovorno pripovedovati, da je Zeba že prinesla mošnjo. Naslonjen na pre-

dalnik, je opazoval očeta, kako je prešteval srebro. Za spoznanje ga je spreletelo in ga stisnilo v grlu, ker se je oče neobičajno dolgo mudil s preštevanjem. Mogoče so mu Kalistovi plahi pogledi vzbudili sumnjo? Sin je povetil oči, ko je občutil na sebi srepí pogled. Sicer je bil tega pogleda vajen, kajti občevanje med njim in očetom je bilo hladno, včasih celo sovražno. Toda oče je mošnje zategnil, nevarnost je minila.

Popoldne je Kalist krenil s tovariši v slaščičarno. Naročili so likerja. Prodajalko je dobro poznal, saj sta z očetom večkrat zahajala tja. Ema je bila po videzu starejša kakor po letih. Votle, rdeče obrobljene oči, upala lica pod močnimi ličnicami, načeti zobje v širokih ustih, vse mu je vzbujalo čudno neugodje. Vselej se je bal, da se ne bi dotaknil njenih rok. Natočila jim je „roč'ce“ in se osladno smehljala. Saša, najstarejši med njimi, spoštovan, ker je že čital Nietzscheja, jo je zajel krog pasu. Kalist je opazil, kako bi se rada naslonila nanj, toda Saša jo je s prezirljivo kretnjo odrinil. Kmalu se mu je pričelo megliti pred očmi, kakor da gleda skozi prosojno pajčevino. Pogum mu je naraščal s toplino v glavi, poklical je Emo k sebi in ji položil dlan na boke. Pod prsti je začutil ohlapno kožo. Smeje jo je ogledoval in ni vedel, kaj bi počel z njo. Bil je preverjen, da je prijateljema že dovolj dokazal svoje moštvo. Onadva sta se mu porogljivo posmihavala in očitno kazala svoj sum, da še ni položil roke na žensko, ker mu je že tako babše všeč. Osramočen jo je pahnil od sebe in še enkrat naročil „roč'ce“. Pri večerji se ga je lotevala vrtoglavica, poskušal jo je premagati in je tiščal glavo v krožnik. Pritajeno se je opajal od prvega okušanja svobode. Pod odejo se je potapljaj v sladki omotičnosti. Doživljaji so se brez določnih obrisov, le po svoji notranji stvarnosti prepletali . . . Pod svežim perilom leži mošnja, nabasana s kronami; nadnaravno moč ima. Sveti se srebrna krona. Čuti, kako jo stiska v žepu in se obenem zaveda, da je ni več. V polsnu dozoreva zamamni sklep, da bo še kradel . . . Slike so se prelivale. Držal je kozarček rdečega sladkega likerja, položil drugo roko na telo, ki ni bilo njegovo, ampak žensko. Ta ženska ni imela glave. Otipaval je oblino bokov in drhte vsrkaval vonj perila in polti . . . Slutil je neznane naslade, ki bi jih lahko doživel, če bi imel več ko eno samo krono.

Naslednji dan je izmaknil dve kroni. Porabil je trenotek, ko je oče s hodnika ukazoval hlapcu na dvorišče. Drznost in opasnost sta mu vzbujali zadovoljstvo, da se je tiho muzal. Ko je imel denar v žepu, se je prevesil poleg očeta čez ograjo. Vest je molčala, nobene krivde ni občutil, ker je očetu vzel dve borni kroni. Saj ga je dan na dan opazoval, kako brezskrbno prešteva denar. Za eno krono ali dve mu najbrže ni kaj.

vrat in iskal rdeče ustnice. Poljuba mu ni vrnila, počesala si je lase in mu vsa zasopla zažugala. Nagovarjal jo je, da bi šla skupaj na polje k Savi. Ni obljubila ne odbila. Ob slovesu je s prijaznim nasmeškom želela, da naj jo drugi dan zopet obiščejo.

Med hišami se je že nočilo, ko so se motovili proti domu. Kalista je izpodnašalo, čeprav si je prizadeval, da bi hodil pokonci. Starejša tovariša sta ga s prezirom pustila zadaj. Kakor mu je pri vežnih vratih nabijalo srce, ko je počasi pritiskal na kljuko, tako mu je odleglo in se je od veselja skoraj iztreznil, ker še ni bilo očeta. Kati je godrnjala, da ne ve, čemu naroča večerjo, če potem nanjo pozabi. Kalist je hitro po-večerjal in pred očetovim prihodom izginil v posteljo. Ko se mu je v temni sobi približal mlajši brat in mu z nekakšnim strahom dejal „ti si pijan“, se mu je Kalist le prešerno smejal.

Pred snom je vedno rad premišljal o vsem, kar je čez dan preživel, in o stvareh, o katerih se podnevi ne dá misliti, ampak se o njih sanja v temi, ko zaškriplje omara in seže odmev samotnih korakov izpod okna v tišino.

Zopet so se mu vsi vtisi mešali. Poskušal je obnavljati nazore in ideje, o katerih je govoril Saša, pa je spoznal, da si je le malo zapomnil. Nietzsche, Zaratustra, kadar greš k ženski, vzemi s sabo bič, Saninova morala, vse mu je bilo novo in tuje, visoko in nedostopno, vendar sestavni del svobodnega življenja, po katerem ga je tako žejalo. Nedorasel in nerazvit ni mogel doumevati idej, ki so omamljale le njegov sluh. Motile pa so nagonsko slo, ki se je hlepe oglašala v krvi. Prikazovala se mu je temnooka glavica mlade točajke, prižemal je svoje ustnice na njene in si prizadeval vsrkati sladkosti dolgega poljuba, s katerim bi se mu tudi ona hrepeneče vdala. Naslikal si je vso pot, kako bosta popoldne hodila med njivami in se stisnila v vročem objemu pod samotnim borovcem sredi Ljubljanskega polja. Da bi jo udaril, kakor je Sanin belo telo, ni več premišljal.

Presenečen se je drugi dan upiral in poskušal preprostiti Sašo, ki je izjavil, da ne mara več v tisto krčmo. Bil je uverjen, da je zagrešil veliko nezvestobo, ker se je vdal, in kmalu veselo prestopil prag mračne beznice v nasprotnem delu mesta. Sedeli so v vlažni, temni izbi in pili z dvema dekletoma. Kesneje je prisedla še natararica. Saša je v podobah govoril o nihilizmu Cankarjevega popotnika. Čeprav so Kalistu misli uhajale k črnooki, ga je novo ozračje po svoje omamljalo. V teh nižinah je bil zrak svobodnejši in misel bolj človeška, kakor je dejal Saša. Spoznal pa je bridko resnico, da ima za tako življenje še premalo denarja. Prihodnje dni je posvetil tudi brata v svoje početje in mu za pomoč obljubil procente. Pričel je krasti na debelo.

Stvarnemu občutju, da se le z denarjem kupujejo omamni užitki, po katerih so hlepeli sproščajoči se in blodeči nagoni mladega človeka, in da je razsipanje denarja še posebna slast svobodnega izživljanja, se je pridružila romantika kraje.

Bili so napeti trenotki, ko sta z bratom, pritvarjajoča se z vztrajnim sedenjem pri knjigah, čakala, da bi oče zaspal. Iz teme se je oglašalo enakomerno dihanje. Pomenljivo sta se spogledala. Počasi, po vseh štirih se je brat ali Kalist sam spustil na tla in se splazil skozi odprta vrata v očetovo sobo. Napeto je prisluškoval ob vsaki izpremambi očetovega dihanja. Kadar je prestalo, je moral čakati in negibno ležati na trebuhu. Ko se je po mačje priplazil do predalnika, ves čas v strahu, da se ne bi izdal z nerodno kretnjo ali globokim vzdihom, se je lotil opasnega dela. Zdelo se mu je, da visi sredi teme na nitki; srce je čutil v grlu. S tenko šibico je povlekel po špranji in preizkusil, kako je s predalom. Če je bil zaklenjen, je stisnil zobe in se s podvojeno pozornostjo splazil do obleke, ki je visela na stolu pred očetovim nosom. Po večkratnih poskusih mu je uspelo, da se je polastil šopa ključev. Ko je odklenil predalnik, je prišel kleče s posebnim napornim prijemom odpirati, da ni zaškripalo. Z mošnjo v zobeh se je splazil nazaj k mizi, na kateri sta izpraznila vsebino. Luč je oblivala srebro, med katerim sta včasih tudi odkrila cekin. Blesk žlahtne kovine ju je ščegetal, podajala sta si ga iz rok v roke in si delala skomine, kako bi ga izmaknila, da bi oče ne zapazil. Modrost je zmagala. Preštela sta srebrnike, krone in tolarje ter si delila plen. Brat je imel manjše želje. Zadovoljeval se je s čokolado; Kalist mu je naštel nekaj drobiža in si sam izbral veliko petačo, ki mu je zadoščala, kakor je razsipa, komaj za prihodnji dan.

Pridružili so se novi številni prijatelji. Pohajali so v slaščičarne, v beznice, kjer se je Kalist vsak dan opijal in sproti zaljubljal. Da bi dokazal svojo spretnost med novimi tovariši, je prišel na najočitnejši način krasti tudi po trgovinah.

Neko nedeljo je prejel oče zjutraj pismo, ki ga je nenavadno dolgo čital. Tajna slutnja je pričela Kalista vznemirjati, da je trenotku izgubil ravnovesje. Stiskal je v žepu goldinar, ki ga je ponoči ukradel, da je postala kovina vlažna od potu, in je skrivaj pogledoval očeta pri peči. Oče je spustil roke na kolena in videti je bilo, da ne ve, kako krčevito stikajo prsti papir. Srepa je strmel skozi okno, kakor bi se zaman prizadeval pojmiti vsebino. Kalist je opazil, da so za hip obvisle oči na njem. Pogled je bil očitajoč in plašen, kakor da ne more razumeti neke strašne resnice. Počasi je zopet primaknil pismo k očem in s trpkim izrazom ugi-bal nad njim. Ko je preudaril poslednjo črko, se je zopet zamislil. Mučna tišina je priklenila Kalista na stol, da se ni ganil. Ura je minila, preden se

je oče dvignil in odšel iz sobe. Kalist je planil k vratom in pritisnil uho na ključavnico. Oče ni dal odgovora služkinji. Čutilo se je, da se povsod, kamor stopi, razpreda tišina. Tudi brat na hodniku je utihnil. Tako se poleti v zadušni sopari širijo pred nevihto črni oblaki.

Zopet je minila ura. Iz kuhinje se je čulo ropotanje posode, na hodniku so škripale deske pod težkimi koraki. Pred obedom je oče izginil iz hiše. V kuhinji je opazil Kalist, da ga služkinja začudeno ogleduje. Vsi so čutili, da se nekaj pripravlja in ne ve nihče, nad kom se izlije. Govorili so šepetaje. Kati je godrnjala, da gleda oče kakor obseden. Brat se je poskušal zamamiti z igračami. Kalist je nestrpen taval iz sobe v kuhinjo in zopet nazaj, pretaknil vse skrite kotičke in predale, da bi izsledil pismo. Zaman je stikal. Nenadno se je zavedel, da je nevarnost namenjena njemu. Vroč si je želel, da bi mu kdo pokazal vsaj prst, kako naj bi se oborožil zoper nasilje, ki se zgrne vsak hip nad njim. Ko se je oče vrnil, se je Kalist postavil nalašč med vrata, da sta se srečala. Oče se mu je izognil molče kakor okužencu. Tedaj ni več dvomil. Jed se mu je zatikala in ni imela nobenega okusa. Da bi pretrgal tišino, ki je težila nad glavami, se je iznenada hripavo zasmel. Vsi so čutili, da je smeh prisiljen in mu temni strah stiska grlo. Očeta bi drugače popadla jeza, to pot se mu izraz ni izpremenil. Po obedu ni vedel, kam bi se dal. Za očetom so se vrata pretrdo zaprla, da bi silil za njim v sobo. Brat se je skoritil na hodniku, kjer si je napravil milnico in spuščal mavrične mehurčke. Kalist je prisedel in pričel ne vede še sam napihovati, da bi premostil čas do usodnega trenutka.

Medtem so se nepričakovano odprla večna vrata. Prikazala se je teta. Njen prihod je bil neobičajen. Po materini smrti je redko prihajala in še tedaj zvečer, ker je čutila, da je oče ne vidi rad. Kalista je še bolj presenetilo, ker ni vprašala po otrocih, temveč je takoj vstopila v sobo. Brat ga je z velikimi, črnimi očmi osuplo pogledoval in molče napihoval svoje mehurčke.

Tedaj so Kalista poklicali. Dve, tri potne kaplje so mu spolzele po čelu, ko je prestopil prag in zagledal, da leži pismo na mizi pred očetom in teto. Pričakoval je, da se dvigne po strašnem molku besen vihar. Ko je ošinil očeta, je spoznal, da trpi od resnične bolečine in ne igra mučenika s krvavečim srcem.

S tihim, zamolklim glasom mu je oče pokazal pismo: „Prečitaj!“ Kalist je vzel pismo. Še preden je pogledal prvo vrsto, je vedel vse naprej. Izdali so ga. Ni se motil. Čital je počasi, da bi zavlekel odgovor. Nekdo opozarja očeta, da naj se prepriča, odkod dobiva sin denar, ki ga razdaja med tovariše, s katerimi pohaja v beznice in slaščičarne. Do-

mneva se, da krade doma, kakor je kradel tudi v slaščičarni, kjer ga je podpisani sam opazoval. Podpis: dve črki, sošolec.

Odložil je pismo.

„Zakaj si mi to storil?“ je vprašal oče. Kalist je čul tetin vzdih in uprl oči v tla. Boj se je pričel.

„Nisem kradel“, je odvrnil z upornim glasom. Oba sta ga prosila, naj nikar ne laže. Izrazil je sumnjo, da je poslal pismo potuhnjjen sošolec, ki ga sovraži, ker ne občuje z njim. Oče je navidezno pritrdil, toda želel je vedeti, koga misli. Past je bila spretno nastavljena. Kalist se je takoj domislil, da ne sme nikogar imenovati, ker bi se utegnil še bolj zaplesti.

„Ne veš?“ je silil oče vanj. Kalist se je pričel loviti. „Je že kdo.“

„Sin, opozarjam te, ne laži. To pismo je pisal pošten človek, ki je vse videl, kar si počel.“

Očetove besede so padale trdo in so imele grenek okus. Kalist je obmolknil in tiho premišljal, kako bi mu brez njegovega priznanja mogli dokazati. — „Če se ne vdam, mi ne morejo, gre le za priznanje.“ — Trdovratno je sklenil — „naj se požene name, vse prenesem, toda uklonil se ne bom.“

Oče pa ni vzkipeł. Pomirljivo ga je prosil, naj opusti zakrknjenost, ki jo kaže vse življenje.

Preizkušal je staro sredstvo. „V oči mi poglej!“

Kalist je dvignil pogled in se zazrl v male oči, ki so ga izpod zgubane čela predirljivo opazovale.

„Zdaj ne more trditi,“ je mislil Kalist, „oči te izdajajo.“ Vendar je čutil, da ga obliva rdečica.

Oče je slutil, da mu ne seže v živo. Po dolgem molku mu je pričel zopet prigovarjati. „Pomisli na mater. Kako bi se žalostila, če bi sedela danes med nami. Dobro veš, kako te je imela rada. Govori, kakor da se ji izpoveduješ onstran groba.“

„Kadar ne more drugače,“ se je uprlo v Kalistu, „kliče mater na pomoč.“ Zdelo se mu je, da se oče že umika in si ni več v svesti, da prav vrta. Kalist se je oborožil zoper dokaze in pasti, oče pa je pričel z omlednim vzbujanjem spominov.

„Saj bi povedal, če bi bil kradel, pa nisem.“ Delal se je, da ne bo več odgovarjal, toda očetova vztrajnost ni poznala meje. Nekaj časa je molče poslušal teto, ki je ihte prosila Kalista, naj prizna. Njena beseda ni imela prave moči. Ko je oče izprevidel, da se ji Kalist skoraj smili, je povzel z ostrim poudarkom. „Obljubil mu je, da poskusi vse, če se ne vda. Razgrebe sramoto pred ljudmi, zahteval bo preiskavo pred sošolci, do konca pojde stvar. Izbriše ga iz rodu, če se izkaže, da je lagal.“

Kalista so trle skrbi. Srce mu je krčevito utripalo, kri se mu je zaganjala, da je stisnil zobe. Zavedal se je, da stoji na robu.

Tedaj mu je dal oče nekaj minut časa za poslednji premislek. Nastala je gluha tišina. Štiri oči so se uprle vanj in opazovale drhtljaje mišic na licu. Pod mizo je vil prste od duševnih muk, drgetanja ustnic ni več obvladal. Kesneje mu je nekoč teta omenila, da je bil takrat mrtvaško bled. Upornost se je lomila, popuščala, zmagovala je želja, da bi pristal in se osvobodil neizprosni klešč. Dvojno breme ga je težilo. Tatvina in lažni upor. Prvo bi laže priznal; kazni se ni bal, ker je vedel, da se je oče utrudil med napornim izpraševanjem.

Srce mu je prigovarjalo, da naj se nikar ne ponižuje z lažjo. Pogumen človek izpove, kaj je storil. Ko se je že odločil, da potrdi vprašanje ali je kradel, mu je prešinila ključovalna strast mozeg in kosti. Zamrle so mu vse misli, na temno zapoved se je uprl: „Nisem kradel.“

Teta je sklenila roke, oče je prebledel od jeze in se z očmi pogreznil vanj. Tiho, hripavo mu je velel: „Prisezi! Pred bogom!“ Kalist se je ozrl na steno in dvignil tri prste. Razločno je ponovil: „prisegam, da nisem kradel“. Oče se je dvignil izza mize in se zravnal ko sveča. Zunaj se je že mračilo, pod mizo je bilo skoraj temno. Nobena stvar se ni zgenila v sobi; le trije ljudje so dihali.

Tedaj se je v Kalistu iznenada prelomilo. Sprva mu je kri valovila po žilah, da je zajemal sapo; tako mu je bilo srce. Nepoznana sila se je borila s ključovalno strastjo. Izgubil je oblast nad sabo, nad svojimi mislimi in čuvstvi. Telo mu je odpovedovalo. Ko se mu je od slabosti orosilo čelo, da je začutil na njem potne kaplje, je z mirnim, tihim glasom priznal: „Sem kradel.“ Kalist se ni mogel nikoli spomniti, kako je oče sprejel njegovo priznanje. Fizična slabost je minila, čutil se je sproščenega, kakor da se je premaknil za milje in milje daleč. Tik ob mizni nogi so se v mraku pokazale napete ustnice in smehljajoče oči črnooke točajke. Z žalostjo je mislil nanjo.

Ko sta ga oče in teta izpraševala, koliko je ukradel in kdaj, je vse priznal. Na vprašanje, ali se kesa, je izjavil, da se, čeprav ni bilo res. Takrat ni občutil najmanjše potrebe po kesu. Oče je zagotavljal, da mu ne bo izkrivil zaradi tega niti lasu, vendar se ta rana nikoli ne zaceli. Kalist se je zdrznil šele ob besedah, ki jih je oče izrekel na pragu, obrnjen k teti. Bile so odmev trpkega spoznanja: „Temu človeku ne seže nič do srca. Že od rojstva je potuhnjen.“

Marsikdaj kesneje, ko se je Kalist zavedel misli ob misli, od katerih nobena ni bila iskrena, so mu oživele očetove besede in ga opominjale, da ga je mrzil zavoljo dvojnega obraza.